

UDK 325.4(497.6)“1878/1918”

Izlaganja sa naučnih skupova

NEUVJERLJIVA KOLONIJA: KONCEPTUALIZACIJA AUSTRO-UGARSKJE ERE U BOSNI I HERCEGOVINI

Robert J. Donia
Center for Russian & East European Studies, University of Michigan,
Ann Arbor, USA

Zašto ponovno razmatrati austro-ugarski period bosanske historije? Četrdeset godina vladavine monarhije uveliko i podrobno je proučavala desetina historičara, Bosanaca i stranaca podjednako. Danas, nakon identifikacije nekih karakteristika historiografije, predložit ću da bude manje elaboracija daljnjih narativa o vladavini monarhije, a više rekonceptualizacija te ere, te korištenje bosanskog slučaja kako bi se shvatili neki širi fenomeni. Da bismo to uradili, moramo se međusobno upoznati i razumjeti naše pristupe.

U ponovnoj ocjeni jednog dobro proučenog perioda suočavamo se sa nekim izazovima. Mi dolazimo iz različitih naučnih tradicija, u svoje istraživanje unosimo poznavanje različitih jezika te radimo u različitim intelektualnim tradicijama. Pritom ključni sekundarni radovi na njemačkom, engleskom i ovdašnjim jezicima (bosanskom, hrvatskom i srpskom, koje ću u daljnjem tekstu nazivati bosanskim) nisu dostupni svakom učesniku naše diskusije.

Ne samo da mi doslovno govorimo različite jezike, mi također razgovaramo figurativno u različitim žanrovima. Mada su mnogi bosanski naučnici bili pod utjecajem marksizma određeni broj godina nakon Drugog svjetskog rata, u posljednjim su decenijama oni usvojili pozitivistički empirijski pristup koji ih je doveo do toga da se precizno angažiraju na proučavanju dokumentarne građe, dok istovremeno mnoge svoje radove posvećuju jednoj republici i jednom hronološkom periodu. U tom slučaju, od velikog značaja su ogromne zbirke dokumenata austro-ugarskih imperijalnih birokrata, od kojih su mnogi sada smješteni u institucijama ovdje u Sarajevu.

Nasuprot tome, mnoge naše kolege iz srednje Europe rade u jednom postmodernom i postkolonijalnom naučnom miljeu. Njihov je pogled tipični pogled sa udaljenosti od 10 000 metara. Oni nastoje identificirati i razmotriti glavne intelektualne i kulturne pokrete u mnogim zemljama tokom dugih perioda. Za neke, interes za Bosnu i Hercegovinu je nov i možda tek prolazan. Neki su od danas ovdje ne iz nekog dugoročnog inherentnog interesa za Bosnu i Hercegovinu, već stoga što su fascinirani onim što je ona donijela monarhiji i zemljama mimo njenih granica. Oni vrednuju Bosnu i Hercegovinu kao *slučaj* globalnih fenomena kao što su kolonijalizam, imperijalizam, orijentalizam, i porijeklo empirijskih nauka. Oni mogu na prvi pogled smatrati da su bosanski historičari previše zaokupljeni pitanjima koja su prvenstveno od lokalnog interesa. Kad malo pogledaju izbliza, međutim, mogu otkriti mnogo vrijednog i relevantnog u značajnom radu bosanskih naučnika o austro-ugarskoj eri.

Veliku većinu historijskih radova o Bosni i Hercegovini pod habsburškom vlašću napisali su Bosanci. Austro-ugarska era je najviše proučavani - a možda i najbolje proučeni - period Bosne i Hercegovine. I kroz svoje empirijske studije i kroz objavljivanje primarnih izvora, bosanski historičari su osvijetlili gotovo svaku austro-ugarsku politiku i procijenili njene konsekvence za narode Bosne i Hercegovine.

Spomenut ću samo nekolicinu onih koji su dali glavni doprinos toj literaturi. Profesor i akademik Dževad Juzbašić napisao je važne studije o sukobima u monarhiji oko izgradnje željeznice i korištenja jezika.¹ On je tokom pola stoljeća svog naučnog rada napisao i desetak članaka i eseja o imperijalnim politikama i njihovom utjecaju; ti su radovi nedavno objedinjeni i objavljeni u dva velika toma.² Pokojni Tomislav Kraljačić napisao je iscrpnu studiju o politikama monarhije tokom vladavine Benjamina von Kállaya, na osnovu decenija provedenih u istraživanju arhiva.³ Profesor Mustafa Imamović je, u radu koji će ponovno biti objavljen kao novo izdanje baš u vrijeme naše konferencije, opisao kako su Bosanci stvorili važne i traj-

¹ Dževad Juzbašić, *Izgradnja željeznica u Bosni i Hercegovini u svjetlu austrougarske politike od okupacije do kraja Kállayeve ere*, Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, 1974; i Dževad Juzbašić, *Jezičko pitanje u austrougarskoj politici u Bosni i Hercegovini pred prvi svjetski rat*, Sarajevo: Svjetlost, 1973.

² Dževad Juzbašić, *Nacionalno-politički odnosi u bosanskohercegovačkom saboru i jezičko pitanje, 1910-1914*, urednik Avdo Sućeska, Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, 1999; i Dževad Juzbašić, *Politika i privreda u Bosni i Hercegovini pod austrougarskom upravom*, Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, 2002.

³ Tomislav Kraljačić, *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini (1882-1903)*, Sarajevo: Veselin Masleša, 1987.

ne političke formacije nakon pada Kállayevog apsolutizma na prijelazu dva stoljeća.⁴ Pokojni dr. Hamdija Kapidžić i dr. Risto Besarović pisali su o uzajamnom djelovanju restriktivnih kulturnih politika monarhije i rađanja nacionalnih pokreta krajem 19. stoljeća.⁵

Gdje onda leže mogućnosti za ponovno proučavanje historije ove ere? Dvije glavne karakteristike postojeće literature dovode me do toga da sugeriram dvije analogne mogućnosti. Prvo, mnogi (mada ne svi) postojeći naučni radovi ograničeni su hronološki na četrdeset godina vladavine Habsburga. Može biti da smo mi kao historičari osuđeni na to da segmentiramo vrijeme u manje periode koje obilježavaju ratovi, promjene režima, i ja sam podjednako kriv, kao i svi drugi, što primjenjujem tradicionalnu periodizaciju u svojim objavljenim radovima. Postojeća literatura doslovno poziva na primjenu pristupa koji prevazilaze tradicionalne hronološke granice.

Čovjek može pogotovo postaviti pitanje valjanosti korištenja 1878. godine kao početka nove ere. Teško je identificirati bilo koji važan razvoj događaja u habsburškom periodu koji se ne može hronološki pratiti u prošlosti, sve od ere osmanskih reformi, uključujući izgradnju cesta i željeznica, telegrafskih komunikacija, periodičnih publikacija, industrijske proizvodnje, racionalne uprave, i aktivnostima na promociji bosanskog identiteta (*bošnjaštvo*). Ciljevi i metodi osmanskih administratora u Bosni i Hercegovini prije 1878. godine, nevjerovatno su nalik na one koje će kasnije primijeniti habsburški administratori. Dok je većina bosanskih historičara na ispravan način prepoznala korijene brojnih dešavanja u osmanskom periodu, pred nama je još uvijek zlatna šansa da proširimo svoju viziju o kraju 19. i početku 20. stoljeća, mimo vještačkih markera koji obilježavaju promjene režima.

Druga prilika proizlazi iz razmatranja austro-ugarske administracije kao "studije pojedinačnog slučaja" jednog šireg fenomena proširene kolonijalne ili imperijalne uloge. Većina – mada ne svi – bosanskih naučnika je prihvatila ideju da je Bosna i Hercegovina bila kolonija Austro-ugarske imperije, ali malo njih je elaboriralo taj "bosanski slučaj" kako bi doprinijelo općem teoretskom razumijevanju kolonijalizma. U jednoj nedavnoj studiji, Andre Gingrich je definirao odnos Bosne i monarhije kao slučaj "graničnog kolonijalizma". Njegov koncept ukazuje na veći značaj međusobnog djelovanja između monarhije i islamskog faktora u Bosni i Herce-

⁴ Mustafa Imamović, *Pravni položaj i unutrašnjo-politički razvitak Bosne i Hercegovine od 1878-1914*, 2. izdanje, Sarajevo: Bosanski kulturni centar, 1997.

⁵ Hamdija Kapidžić, *Bosnia i Hercegovina pod austrougarskom upravom*, Sarajevo: Svjetlost, 1968; i Risto Besarović, *Iz kulturnog života u Sarajevu pod austrougarskom upravom*, Sarajevo: Svjetlost, 1968.

govini time što taj odnos smješta u jednu širu komparativnu perspektivu.⁶ Kako bih opisao taj odnos, u nedavnom članku, ja sam predložio termin “neposredni kolonijalizam”. Za mene je odnos monarhije i muslimana u Bosni i Hercegovini manje značajan, te, stoga, nudi manje komparativne valjanosti, nego što je to teritorijalna blizina i preklapanje religijskih zajednica, jezika i etničkih zajednica između okupiranog i okupatora. Geografska blizina i zajedničko stanovništvo svaku su krupniju političku odluku monarhije u Bosni i Hercegovini obilježavali uz uzimanje u obzir domaćih političkih prilika.

Ali, može biti da se odnos između dvije države sa dvostrukim imenom - austro-ugarske i bosansko-hercegovačke - može bolje okarakterizirati nomenklaturom imperijalizma nego kolonijalizma. U sugeriranju te mogućnosti, ja zapažam da profesor Juzbašić u svom opsežnom radu ne vidi Bosnu i Hercegovinu kao klasičnu koloniju, koja je, isključivo kao podanik kojim vlada jedna superiorna država, u asimetričnom odnosu moći; zapravo, on je pokazao da je taj odnos višeznačan, kompleksan i da je imao krupne konsekvence i za monarhiju i za Bosnu i Hercegovinu.

Austro-ugarska je imala više zajedničkog sa drugim imperijama, nego sa državama zapadne i srednje Europe. Nju su činile višestruke metropole, segmenti koji su se hijerarhijski odnosili jedni prema drugim, dok su istovremeno nezavisno ulazile u međusobne odnose sa centralnim nosiocima vlasti. Osvajanje Bosne i Hercegovine dodalo je još jedan segment metropole raznolikoj unutaršnjoj strukturi imperije. Sarajevo se borilo za ideološko vodstvo i administrativnu dominaciju nad regijama unutar Bosne i Hercegovine, dok je istovremeno imalo odnose sa drugim centrima moći u Beču, Budimpešti, Zagrebu, Novom Sadu i Pragu. Mada je Beč imao dominantnu poziciju u prvih četvrt stoljeća prisustva monarhije u Bosni i Hercegovini, rivalske metropole postajale su sve važnije nakon pada Kállayevog neoapsolutizma, u godinama pred kraj 19. stoljeća.

Bilo da je taj odnos najbolje okarakterizirati kao “kolonijalni” ili kao produžetak imperije, ta mogućnost ponovnog oslikavanja ove ere za mene je bilo čisto otkrovenje. Prije nekih trideset godina, dok sam pisao nekoliko pasusa o Kállayevoj kolonijalnoj paradigmi u knjizi *Islam pod dvoglavim orlom*, zaključio sam da je kolonijalni status Bosne i Hercegovine sam po sebi očigledan i nezanimljiv. Ali, čitajući radove nekih koji su prisutni danas na ovom skupu, spoznao sam korist i snagu tumačenja koje nam nudi elaboracija suštinskih karakteristika kolonijalnog odnosa, pri procjeni karaktera odnosa između Bosne i Hercegovine i Austro-Ugarske, kako bi se uključio

⁶ Vidjeti Reinhard Johler, “The Occupation of Bosnia and Hercegowina and the Invention of Ethnology” (Okupacija Bosne i Hercegovine i otkriće etnologije), rad izložen na skupu Američkog udruženja historičara (American Historical Association), januar 2007.

i kompleksni reciprocitet između Bosne i Hercegovine i kolonizatora, odnosno imperije. Ja se nadam da ćete svi vi na ovoj konferenciji, uključujući i neke koji možda nisu ranije uzimali u razmatranje taj reciprocitet utjecaja, sa mnom podijeliti uzbuđenje otkrića jedne nove paradigme, jedne svježije perspektive iz koje se može promatrati naš vlastiti naučni rad stalno izložen kušnji vremena.

U ovom kratkom izlaganju, ogriješio sam se i o korpus bosanskog historijskog naučnog rada i o one koji ponovno razmatraju i rekontekstualiziraju tradicionalne radove. Ali mogu potvrditi da i tradicionalne studije i nove konceptualizacije imaju veliku vrijednost. Jedan smislen dijalog između praktičara ova dva pristupa historiji mora neizbježno dati dragocjene uvide i osvijetliti nove puteve za daljnja istraživanja. ■